

PREDGOVOR

U drugom milenijumu naša civilizacija je ostvarila krupne rezultate u oblasti nauke, tehnologije, kulture, ekonomije i mnogim drugim oblastima. Osvoje-na su znanja koja ulivaju nadu da će čovečanstvo u narednom milenijumu moći nastaviti još brži razvoj. Naša civilizacija je istovremeno stvorila i krupne ekološke i druge probleme koji mogu dovesti u pitanje njen budući razvoj i opstanak, ukoliko na vreme ne pristupi njihovom ublažavanju i rešavanju. Napravljena su veoma velika oštećenja biosfere, uništene su mnoge biljne i životinjske vrste, neobnovljivi prirodni resursi se prebrzo iscrpljuju, obnovljivi prirodni resursi se iscrpljuju u većem obimu nego što se obnavljaju, mnoge pojave ukazuju na globalne promene klime, količina otpada i drugog zagađenja je iznad mogućnosti prirodnih procesa da je apsorbuju, razlože ili recikliraju, povećana je razlika između bogatih i siromašnih pojedinaca i država. Ovi krupni ekološki i društveni problemi postali su ozbiljna pretnja životu ljudi i životu planete Zemlje. Većina ljudi je shvatila neophodnost ulaganja velikih napora za zaustavljanje i preusmeravanje ovih procesa u pozitivnom pravcu.

Danas je većina naučnika u različitim oblastima saglasna u tome da ključnu ulogu u procesu stvaranja uslova za budući usklađeni razvoj čovečanstva sa mogućnostima i ograničenjima ekosfere mora da odigra, pored ostalog, transformacija dosadašnjeg sistema ekonomskog vrednovanja materijalnog blagostanja i dosadašnjeg ekonomskog mehanizma povećanja tog blagostanja. Ekonomski sistemi zasnovani na maksimiranju neograničenog razvoja sa ograničenim resursima su dugoročno neodrživi. Oni proizvode veći broj aktuelnih društvenih problema, uključujući i probleme životne sredine. Zbog toga je razmatranje interakcionih odnosa između ekonomije i životne sredine postalo najaktuelniji zadatak savremene nauke i politike. Od naučnika i političara se očekuje da preduzmu ozbiljne korake u pronalaženju rešenja koja će omogućiti izvesniji i spokojniji život na Zemlji.

Jedna od oblasti ljudskog delovanja, u kojoj se moraju sprovesti korenite transformacije i pronaći adekvatnija rešenja, jeste ekonomija. Kvalitet životne sredine je neophodan uslov i element kvaliteta života i on mora imati uticaj na ekonomsko odlučivanje ljudi. U tom smislu troškovi i koristi od promena u kvalitetu životne sredine moraju biti adekvatnije vrednovani. Sistem ljudskih vrednosti i institucija mora delovati na uobličavanje sistema ponude i potražnje u pravcu unapređivanja kvaliteta životne sredine. Političke odluke moraju biti efektivnije u projektovanju i podsticanju takvih promena i unapređenja. Ovakvi i slični krupni zadaci postavljeni su novoj ekonomskoj disciplini - ekološkoj ekonomiji, i drugim

naučnim disciplinama koje su usvojile ekološke aspekte i poprimile odlike posebnih nauka o životnoj sredini, kao što su: socijalna ekologija, ekološki menadžment, ekološki marketing, ekološko pravo i druge. Od novih nauka o životnoj sredini očekuju se krupniji naučni i praktični doprinosi u bliskoj budućnosti.

Ljudi su danas postali svesni mnogih ekoloških problema, ali još uvek nemaju prava rešenja, posebno za globalne probleme životne sredine. U kojoj meri neka materijalna dobra mogu biti smatrana bogatstvom, ako njihovo stvaranje proizvodi ozbiljne poremećaje u ekosistemima koji nam obezbeđuju vazduh koji dišemo, vodu koju pijemo, hranu koju jedemo i prirodni ambijent koji u nama pobuđuje uzvišena osećanja? Da li вреди ulagati u proizvodnju ekonomskih dobara koja donose veću ekološku štetu od subjektivne koristi? Sve veći broj ljudi je danas spreman da se odgovornije odnosi prema životnoj sredini. Ekološki orijentisane interesne grupe postaju sve glasnije na svim političkim nivoima. Političari sve češće ugrađuju ekološke argumente i opcije u svoje programe. Ekološki standardi i zakoni se postepeno uobličavaju na nacionalnom i međunarodnom nivou. Pojavljuje se sve veći broj ekoloških pokreta, agencija, instituta i drugih organizacija. Na naučnom nivou ekološki problemi životne sredine postaju sve više predmet izučavanja sociologa, biologa, ekonomista, hemičara, inženjera i mnogih drugih naučnika.

Među mnogim otvorenim pitanjima, koja se postavljaju pred ekološkom ekonomijom, dva se posebno ističu po svome značaju. Kako zaštititi i sačuvati resurse životne sredine i istovremeno obezbediti kontinuiran i ekonomičan razvoj u budućnosti? i Koje uslove bi trebalo obezbediti za prelazak sa potrošački orijentisanog neograničenog ekonomskog razvoja na dugoročno održivi ekonomski razvoj koji je usklađen sa mogućnostima i ograničenjima ekosfere? U vezi sa tim, u ovoj knjizi prikazana su najnovija rešenja koja je ponudila savremena ekonomska nauka i koja mogu pomoći poboljšanju uticaja ljudskih odluka na kvalitet životne sredine, uobličavanju zahteva za unapređenjem kvaliteta životne sredine i projektovanju efektivne javne politike za ostvarivanje takvih unapređenja.

Danas se može jasno uočiti da postoji značajna međuzavisnost između ekonomskog razvoja i kvaliteta životne sredine, koja se izražava u opadanju kvaliteta životne sredine sa porastom nivoa ekonomske razvijenosti. Ovaj inverzni odnos između nivoa ekonomskog razvoja i nivoa kvaliteta životne sredine neoklasična ekonomska teorija je nazvala "razmenom" između ekonomskog razvoja i kvaliteta životne sredine sa ciljem da opravda ponašanje društva zasnovanog na sistemu tržišne ekonomije. U sistemu tržišne ekonomije ništa nije besplatno. Ako čovek želi viši nivo ekonomskog razvoja i sve ono što ekonomska razvijenost sa sobom donosi, on mora žrtvovati u određenoj meri kvalitet životne sredine. Drugim rečima, ako ljudi u određenoj lokalnoj zajednici žele viši kvalitet vazduha, vode, zemljišta, pejzaža i drugih elemenata životne sredine oni to moraju platiti. Zagađivači moraju plaćati štete nastale njihovim aktivnostima, a potrošači i domaćinstva moraju plaćati željeni kvalitet dobara i usluga životne sredine. Time je učinjen poku-

šaj da se postojeći kapitalistički sistem tržišne ekonomije proglasi trajno održivim sistemom.

Međutim, prava rešenja se nalaze u dubljem razumevanju kritičnih odnosa između ekonomskih aktivnosti i prirode i u korišćenju tih informacija za donošenje boljih i mudrijih ekonomskih i političkih odluka. Razume se, uvek će postojati određena veličina "razmene" između ekonomskog razvoja i kvaliteta životne sredine kojom će se baviti ekonomska teorija. Realno, ljudi ne mogu očekivati da imaju savršeno čist vazduh ili potpuno čistu vodu čak i kada bude u potpunosti ostvaren koncept dugoročno održivog razvoja. To znači da ljudi moraju prihvatiti mnoga rešenja u obliku određene vrste kompromisa. Ljudi moraju prvo biti dovedeni u poziciju da mogu odlučivati koji nivo kvaliteta životne sredine je prihvatljiv, a zatim uticati na podesnije prilagođavanje funkcionisanja ekonomskog i društvenog sistema kako bi se taj nivo kvaliteta održao u procesu budućeg razvoja.

Proces prilagođavanja ekonomskog i ukupnog ljudskog ponašanja nije jednostavan i ne može biti sproveden u kratkom roku. Kao društvo, ljudi još uvek uče o prirodi, ekonomskom ponašanju, o značajnim interakcionim odnosima koji povezuju prirodu i njihove ekonomske aktivnosti. Ekonomska nauka može doprineti ovom procesu učenja svojim razvijenim analitičkim tehnikama koje pomažu da se bolje objasne interakcioni odnosi između ekonomskih aktivnosti društva i životne sredine, implikacije ove interakcije i mogućnosti za pronalaženje efektivnih rešenja.

Knjiga je namenjena, pre svega, studentima ekoloških fakulteta i studentima ekoloških odseka i grupa na drugim fakultetima, kao i studentima ekonomskih fakulteta i fakulteta za menadžment. Ona je, takođe, namenjena kreatorima ekološke politike i donosiocima ekoloških odluka u firmama i javnim službama i institucijama na svim državnim nivoima. Njen zadatak je da upozna čitaoce sa interakcionim odnosima između ekološkog i ekonomskog podсистema unutar složenog ekosocijalnog sistema i sa mogućnostima usmeravanja tih odnosa u pravcu održivog ekonomskog i ukupnog društvenog razvoja. Međutim, ova knjiga je oblikovana da može korisno poslužiti i studentima drugih fakulteta kao osnovna ili dopunska literatura za kompletiranje ili proširivanje, njihovog znanja o mogućnostima efektivnijeg upravljanja ekonomskim i ukupnim društvenim razvojem uz pomoć korišćenja pristupa koje je razvila ekološka ekonomija. Ona može, takođe, da pomogne stručnjacima u ostalim organizacijama i institucijama koji se bave rešavanjem problema unapređenja i zaštite životne sredine.

Knjiga obuhvata deset poglavlja. U prvom poglavlju razmotrena je uloga ekonomske nauke u procesu unapređenja razumevanja ključnih odnosa između ljudskih aktivnosti i prirode i u smanjenju negativnog antropogenog uticaja na životnu sredinu. Tradicionalni pristup ekonomskom rastu i razvoju, faktorima ekonomskog razvoja i izračunavanju pokazatelja ekonomskog rasta, prikazan je u drugom poglavlju. Analiza ekonomske i ekološke međuzavisnosti u ekosocijalnom sistemu i faktora koji utiču na te interakcione odnose data je u trećem poglavlju. U četvrtom poglavlju razmotreni su odnosi između privrede i prirodnog okruženja

korišćenjem modela kružnog toka ekonomskih aktivnosti koji uključuje uslove materijalne ravnoteže između prirode i ekonomskog sistema. Glavni ekološki ishodi dosadašnjeg ekonomskog razvoja prikazani su u petom poglavlju, a ključni ekološki problemi kao slučajevi neuspeha funkcionisanja tržišnog mehanizma u šestom poglavlju. Ekonomski modeli, principi i metode analize ekoloških problema, antropogenog uticaja na životnu sredinu i izbora ekoloških projekata, dati su u sedmom poglavlju, a ekonomskog vrednovanja kvaliteta životne sredine u osmom. U devetom poglavlju razmotrena su ključna pitanja vezana za ostvarivanje održivog razvoja, izračunavanje pokazatelja održivosti i za sprovođenje strategije prevencije zagađenja životne sredine. Konačno, u desetom poglavlju razmotrena su osnovna pitanja vezana za javnu ekološku politiku, pre svega za njene osnovne ciljeve, proces razvoja, principe i instrumente, sa posebnim naglaskom na ekonomske instrumente.

Autor je svestan mogućih grešaka i propusta u tekstu ili nepreciznosti u pojedinim objašnjenjima. U ovom izdanju otklonjeni su neki tehnički nedostaci i štamparske greške koje su autoru i izdavaču bile promakle u prvom izdanju. Za uočavanje tih grešaka najzaslužniji su moji studenti, kolege i prijatelji, na čemu sam im posebno zahvalan. Sa posebnom zahvalnošću autor će i dalje primati sve predloge i sugestije koje mogu doprineti poboljšanju kvaliteta ove knjige.

U Nišu, decembra 1999.

Božidar Milenović